

УДК 378.147

DOI:10.36550/2415-7988-2019-1-185-170-173

ТЕРЕЩЕНКО Оксана Василівна –

кандидат хімічних наук, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4643-5627>

e-mail: teroksana2000@gmail.com

ЯРОВА Лариса Олегівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6817-1787>

e-mail: yar.larisa/kdpu@gmail.com

ГРОМОВА Тетяна Валеріївна –

асистент кафедри мікробіології, вірусології, імунології Донецького національного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2719-6221>

e-mail: gromova2801@ukr.net

САМОНАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ЯК УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми.

Сьогодні суспільству потрібні ініціативні і творчі фахівці, які володіють навичками соціально-професійної мобільності, готовності до швидкого оновлення знань, розширення арсеналу навичок і вмінь освоєння нових сфер діяльності. Навчання із засобу засвоєння готових загальнонавчаних знань перетворюється в спосіб обміну інформацією між людьми протягом усього життя. У зв'язку зі стратегічними й тактичними змінами акцентів у цілях і завданнях природничої освіти (як середньої так і вищої), швидким оновленням природничо-наукового знання та інтенсивним впровадженням новітніх освітніх технологій його необхідно суттєво модернізувати відповідно до сучасних освітніх парадигм. Таким чином існує потреба в учителях здатних до постійного оновлення професійних знань, умінь та навичок, що вимагає удосконалення їх професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічних та методичних джерел з проблем підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін засвідчує, що дослідженню її окремих аспектів приділялася певна увага в працях вітчизняних (Н. Баюрко, Л. Даниленко, О. Демченко, В. Євдокимов, О. Матвійчук, О. Савченко, С. Стрижак, О. Шевчук) і зарубіжних (А. Маслоу, О. Раченко, А. Хуторський, Е. Флешар) науковців. Різноманітні аспекти самонавчання та самоосвіти відображені в працях А. Айзенберга, Є. Андрєєвої,

Ю. Бабанського, Д. Левітаса, П. Підкасистого, М. Скаткіна тощо. Не зважаючи на існуючі дослідження, в дослідженнях вивчення стану професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін дало змогу виявити протиріччя між зростаючим значенням самонавчання в контексті концепції безперервної освіти та відсутністю систематичного розвитку вмінь у студентів управління своєю діяльністю, що є основою самоосвіти.

Мета статті – дослідити необхідність обґрунтування умов ефективного самонавчання студентів – майбутніх учителів природничих дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «самоосвіта» і «самонавчання» увійшли в коло наукових досліджень в 30-60-ті роки XIX століття, що було обумовлено «особливою увагою до духовних процесів особистості та суспільно-політичними умовами життя» [6, с. 13]. В педагогічних дослідженнях відбулися зміни щодо співвідношення самоосвіти і освіти, і визначалось, що «провідним і панівним явищем має бути самоосвіта, а освіта – допоміжним» [5, с. 76]. У дослідженнях також зверталася увага на психологічну основу управління викладачем самостійною пізнавальною діяльністю учнів, особливу роль в якій відіграють інтереси і прагнення учнів до знання, їх пошук і роздуми, інтенсивна власна розумова діяльність. Педагоги першої половини XX століття підкреслювали, що школа повинна готувати до майбутньої самоосвітньої діяльності.

Діяльнісному підходу в організації самоосвітньої роботи присвячені

дослідження Ю. Бабанського, П. Підкасистого, А. Усової тощо. Науковці розглядають питання аналізу структури та раціональної організації самоосвітньої діяльності, наголошується на необхідності цілеспрямованого формування вмінь самоосвіти шляхом залучення студентів до самостійного пошуку; студента (учня) визначають суб'єктом навчання. У працях висвітлюється проблема активізації самостійності учнів як необхідної умови їх подальшої самоосвіти, особлива увага приділяється спеціальними методиками становлення умінь самостійного пізнання.

У дослідженнях психологів П. Гальперіна, Н. Талізінної наголошується на тому, що рівень розумового розвитку особистості залежить не тільки від змісту знань, а й від способів їх оволодіння, вмінь користуватися узагальненими прийомами розумової діяльності, раціональними прийомами навчальної роботи, бути підготовленими до самостійного оволодіння знань [4].

У науково-педагогічній і методичній літературі діяльність учнів – учіння трактують як особливу індивідуальну діяльність з оволодіння соціокультурними нормами пізнання; діяльність, яка може відбуватися за визначеною навчальною програмою, а може керуватись лише самою особистістю [8, с. 27]. Таким чином поняття самонавчання можна визначити як навчання, в якому певна діяльність викладача виконується самостійно студентом, має більш цілеспрямований характер і найчастіше формується в процесі організованого навчання.

З точки зору пізнавальної діяльності поняття «самоосвіта» в науковій літературі трактується неоднозначно. Самоосвіту розглядають як вид пізнавальної діяльності (І. Барсуков, А. К. Громцева), форми задоволення пізнавальних потреб (Г. Сухобська), засоби пізнання навколишньої дійсності (Г. І. Серіков).

Загальні закономірності процесу самоосвіти, які допомагають усвідомити сутність прагнення до неї, сформульовані Б. Ф. Райським:

1. Прагнення до самоосвіти тісно пов'язане з моральним і розумовим розвитком людини.

2. Прагнення до самоосвіти зростає шляхом регулярної самоосвітньої діяльності в міру задоволення пізнавальних потреб і інтересів студента.

3. Прагнення до самоосвіти залежить від рівня умінь самоосвіти і, в свою чергу, стимулює їх вдосконалення.

4. Прагнення до самоосвіти залежить від

умов пізнавальної діяльності. Виникнення непереборних труднощів в задоволенні пізнавальних потреб і інтересів, а також переривання самоосвітньої діяльності тягне загасання прагнення до самоосвіти [9, с. 10–14].

Планомірною підготовкою до самонавчання і самоосвіти в майбутньому науковці визначають самостійну діяльність. У той же час поняття «самостійна робота» як педагогічне поняття – одна з найбільш вживаних дидактичних категорій. Самостійна робота в сучасній дидактиці – це специфічна форма навчання, змістом і метою якої є самостійна побудова способів досягнення поставленої мети [7]. Різні підходи до її змісту, структури, видів, функцій свідчать про складність цього поняття. Наведені визначення виявляють істотні відмінності між окресленими поняттями, а саме: самонавчання передбачає власне цілепокладання, а самостійна робота передбачає наявність сформульованої мети викладачем.

Проблема самонавчання студентів закладів вищої освіти розкрита у дослідженнях С. Акманової як цілеспрямована, систематична, самостійна і автономна діяльність суб'єкта самонавчання із засвоєння знань, розвитку уявлень, формулюванні понять і категорій, формування вмінь і навичок [1]. Автономність трактується автором як «здатність визначати і формулювати цілі, принципи, добирати зміст, методи і засоби навчання та реалізовувати їх добровільно та самостійно» [1].

На думку Т. Стефановської, автодидактика є загальною теорією самонавчання. Відповідно до рівня розвитку цілепокладання і автономності особистості вченими виділяються різні ступені самонавчання. У той же час, відповідно до принципів поетапного особистісного розвитку та діяльнісного підходу, ми вважаємо, що переведення освітнього процесу в режим самонавчання забезпечується поступово. Шляхом зниження управління з боку викладача.

Самоосвіту можна визначити як цілеспрямований процес самонавчання і самовиховання в інтересах особистості, суспільства і держави. Самовиховання трактується в науковій літературі як систематична і свідомо діяльність людини, спрямована на саморозвиток і формування базової культури особистості. Отже, самонавчання, на нашу думку, можна визначити як процес цілеспрямованого і свідомого оволодіння знаннями, уміннями та навичками за допомогою власних прагнень і

самостійно обраних засобів навчання.

Оскільки під час самонавчання мета та способи її досягнення визначаються самою особистістю, це вимагає розвитку вмінь і навичок цілепокладання та саморегуляції. Тому, погоджуючись з думкою Ю. Бабанського, вважаємо, що цілі самонавчання передбачають три основні напрямки: компенсацію недоліків здобутої освіти, постійну адаптацію до зовнішніх умов, безперервний розвиток творчого потенціалу особистості [2].

Найважливішими передумовами надання самонавчання масового характеру є: досить високий освітній рівень всіх членів суспільства як основа подальшого збагачення кожним своїх знань; усвідомлення кожним членом суспільства необхідності постійного підвищення свого інтелектуального рівня, професійної майстерності та оволодіння вміннями самостійної роботи; створення відповідних умов для розвитку і задоволення кожним своїх пізнавальних потреб і інтересів [3].

Аналіз напрямків розвитку і модернізації сучасної системи освіти дозволив виявити умови ефективного самонавчання майбутніх учителів природничих дисциплін:

1) компетентнісний підхід як засіб орієнтації освіти на особистісно-значущі і практико-спрямовані результати, що дозволяють домогтися інтеграції цілей і змісту процесу навчання, стати фактором його розвитку. Відповідно до дидактичних вимог компетентнісний підхід виступає як принцип реорганізації змісту і процесу для досягнення зазначених цілей і оцінюється також як освітній результат – якість сучасної освіти. Основним освітнім результатом має стати не система знань, умінь і навичок, а набір ключових компетентностей в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, соціальній та інших сферах;

2) психолого-педагогічний супровід самостійної роботи студентів як система професійної діяльності викладача, спрямована на створення психолого-педагогічних умов для успішного навчання, виховання і професійно-особистісного розвитку студента в умовах навчального середовища закладів вищої освіти;

3) інформатизація освіти як процес забезпечення сфери освіти методологією і практикою розробки та оптимального використання сучасних засобів інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання і виховання;

4) синергетичний підхід як основа аналізу педагогічних явищ з метою виявлення взаємозв'язків елементів системи самонавчання, що здатна до самоорганізації. В якості основних принципів синергетичного підходу визначено нелінійність, наявність резонансного впливу.

Самонавчання майбутніх учителів природничих дисциплін передбачає управління пізнавальною діяльністю студентів, яке передбачає створення сприятливих умов і засобів для реалізації прийомів і методів навчання, що включають алгоритми формування та використання інформаційно-освітнього середовища, що дає можливість визначити місце самонавчання в системі: навчання – самостійна робота – самонавчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, в результаті аналізу наукових досліджень, нами показано зростання значущості самонавчання в сучасному світі, за умов відповідної її організації. Стратегія дослідження процесу самонавчання майбутніх учителів повинна ґрунтуватись на компетентнісному та синергетичному підходах з урахуванням сучасних інформаційних технологій та психолого-педагогічного супроводу студентів. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін. Подальшого вивчення потребують питання змістового наповнення навчально-методичного забезпечення самонавчання майбутніх учителів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акманова С. В. Развитие навыков самообучения у студентов университета: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / С. В. Акманова. – Магнитогорск, 2004. – С. 197.
2. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – С. 558.
3. Вилотиевич М. От традиционной к информационной дидактике / М. Вилотиевич // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 20, Педагогическое образование. – 2003. – № 1. – С. 20–59.
4. Гальперин П. Я. Четыре лекции по психологии / П. Я. Гальперин. – М. : Кн. дом «Университет», 2000. – С. 112.
5. Каптеров П. Ф. О саморазвитии и самовоспитании / П. Ф. Каптеров // Педагогика. – 1999. – № 7. – С. 73–84.
6. Косенко Н. В. Самообразование молодого

учителя как условие его непрерывного образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. В. Косенко. – Л., 1990. – С. 140.

7. Новик И. А. Формирование методической культуры учителям математики в педвузе: монография / И. А. Новик – Минск: БГПУ, 2003. – С. 179.

8. Репьев Ю. Г. Инвариантная дидактическая система интерактивного самообучения в открытом дистанционном образовании / Ю. Г. Репьев // Открытое образование. – 2003. – № 6. – С. 15–32.

9. Райский Б. Ф. О некоторых закономерностях процесса самообразования / Б. Ф. Райский // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. – Волгоград, 1976. – С. 10 – 15.

10. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 344.

REFERENCES

1. Akmanova S. V. (2004). *Razvytye navykov samoobuchenyja u studentov unyversyteta*. [The development of self-learning skills at university students]. Moscow.

2. Babanskyj, Ju. K. (1989). *Yzbrannyye pedagoghycheskiye trudy*. [Selected Pedagogical Works]. Moscow.

3. Vylotyevych, M. (2003). *Ot tradycyonnoj k ynformacyonnoj dydaktyke*. [From traditional to informational didactics]. Moscow.

4. Ghaljperyn, P. (2000). *Ja. Chetyre lekcyi po psykholohyyu*. [Four lectures on psychology]. Moscow.

5. Kapterov P.F.(1999). *O samorazvytyu y samovospytanyu* [About self-development and self-education]. Moscow.

6. Kosenko, N. V. (1990). *Samoobrazovanye molodogho uchytelja kak uslovye eghe nepreryvnogho obrazovanyj*. [Self-education of a young teacher as a condition of his continuing education]. Moscow.

7. Novyk, Y. A. (2003). *Formyrovanye metodycheskoj kuljтуры uchyteljam matematyky v pedvuze: monoghrafyja*. [Formation of a methodological culture for mathematics teachers at a pedagogical university]. Belarus.

8. Repj'ev, Ju. Gh. (2003). *Ynvaryantnaja dydaktycheskaja sistema ynteraktyvnogho samoobuchenyja v otkrytom dystancyonnom obrazovanyu*. [Invariant didactic system of interactive self-study in open distance education]. Moscow.

9. Rajskey, B. F. (1976). *O nekotorykh zakonernostjakh processa samoobrazovanyja* [On some laws of the process of self-education]. Moscow.

10. Talyzyna N. F. (1984). *Upravlenye processom usvoenyja znanyj*. [Knowledge Management]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТЕРЕЩЕНКО Оксана Василівна – кандидат хімічних наук, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика та історія викладання хімії у закладах вищої освіти; аналітична хімія малих концентрацій; пробопідготовка в інструментальних методах аналізу.

ЯРОВА Лариса Олегівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів, впровадження компетентнісного підходу в освітній простір.

ГРОМОВА Тетяна Валеріївна – асистент кафедри мікробіології, вірусології, імунології Донецького національного медичного університету

Наукові інтереси: педагогічні умови професійного удосконалення майбутніх лікарів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TERESHCHENKO Oksana Vasylivna – PhD / Candidate in Chemical Sciences, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: methodology and history of teaching chemistry in institutions of higher education; analytical chemistry of small concentrations; sample preparation in instrumental analysis methods.

YAROVA Larysa Olegivna – PhD / Candidate in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Translation, General and Applied Linguistics of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: methodology of future teachers professional preparation, implementation of competency-based approach in educational process.

GROMOVA Tatiana Valerievna – Assistant Instructor of Department of Microbiology, Virology, Immunology of the Donetsk National Medical University.

Circle of research interests: pedagogical terms of professional improvement of future doctors.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2019 р.